

การศึกษาระบบความเชื่อและการสืบทอดความหลากหลายทางวัฒนธรรม
เกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดสกลนคร
A STUDY OF BELIEF SYSTEMS AND THE INHERITANCE OF CULTURAL
DIVERSITY RELATED TO THE SHRINE OF THE ANCESTORS OF ETHNIC
GROUPS IN SAKON NAKHON PROVINCE

พงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล

Pongsuk Tansinpon

ภัชราภรณ์ สาคำ

Phatcharaporn Sakham

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

Faculty of Humanities and Social sciences, Sakon Nakhon Rajabhat University

E-mail: p_sakham@hotmail.co.th pongsuk2008@hotmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 3 ธันวาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 22 ธันวาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มกราคม 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยสำหรับบุคลากร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร จากงบประมาณเงินรายได้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 ระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี และมีการพัฒนาประเด็นการวิจัยต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methods) โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร และ 2) เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร โดยการเลือกพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง และใช้วิธีศึกษาการรวบรวมข้อมูล 2 ส่วน คือ งานเอกสาร และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบการสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า ระบบความเชื่อและการสืบทอดความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดสกลนคร จาก 4 พื้นที่กรณีศึกษาตามความเชื่อของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ 1) ศาลเจ้าปู่ตาโพธิ์-นาเพียง อำเภอดงเจริญ และ 2) ศาลเจ้าปู่ภูเงิน อำเภอพังโคน ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวและไทยญ้อ ส่วน 3) ศาลปู่ตา อำเภออากาศอำนวย ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทโย้ย ระยะเวลาหลังมีการผสมผสานความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีนร่วมด้วย 4) ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ อำเภอเมืองสกลนคร ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท แต่ละพื้นที่จะมีการเลือกทำเลที่ตั้งศาลบนพื้นที่สูงและเงียบสงบ ความเชื่อเรื่องศาลปู่ตาเป็นวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับวิญญาณของบรรพบุรุษหรืออำนาจเหนือธรรมชาติของชาวบ้านหรือคนอีสาน ที่คอยปกป้อง และดูแลรักษาลูกหลาน ดังนั้นความเชื่อสะท้อนผ่านประเพณีหรือการประกอบพิธีกรรม เช่น การบวงสรวง การบ่นหรือการบำ โดยจะมี “พ่อจ๋า” หรือ “กวนจ๋า” เป็นสื่อกลาง นับเป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างผีกับพระพุทธศาสนาควบคู่กัน เป็นเรื่องยึดเหนี่ยว

จิตใจของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ส่วนรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร พบว่ามี 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การจัดการโดยชุมชน ขึ้นอยู่กับศักยภาพและกลไกการจัดการภายในแต่ละชุมชน และ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ด้านงบประมาณและวิชาการ 3) การผสมผสานทางวัฒนธรรมร่วมสมัย มีการลิ้นไหลทางวัฒนธรรมของผู้คนเข้ามาอาศัยใหม่หรือนักท่องเที่ยวส่งผลให้ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตามีการปรับตัวและดำรงอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างกลมกลืน

คำสำคัญ : ศาลปู่ตา, ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตา, กลุ่มชาติพันธุ์ในสกลนคร

Abstract

This research article was funded by the Revenue Budget for Fiscal Year B.E. 2562 (2019) for personnel of Sakon Nakhon Rajabhat University, with a project duration of one year, and with continued development of the research agenda up to the present. Using qualitative research methods, the study pursued two objectives: (1) to examine beliefs concerning San Phu Ta (ancestral/village-guardian shrines) among ethnolinguistic groups in Sakon Nakhon Province, and (2) to investigate forms of community participation in the transmission of those beliefs. Sites were selected purposively. Data were gathered in two components: documentary research and fieldwork, employing qualitative instruments—interview schedules, observation protocols, and focus-group discussions—with descriptive analysis.

Findings. The belief system and the intergenerational transmission of cultural diversity surrounding san phu ta across four case-study sites reflect each group's distinctive tradition:

1. Pu Na Pho–Na Phiang Shrine, Wanon Niwat District; and
2. Pu Phu Ngeun Shrine, Phang Khon District—both associated with Thai Lao and Thai Nyo/Yo communities;
3. Pu Ta, Akat Amnuai District—associated with the Tai Yoy ethnic group, with more recent Sino-Thai syncretic elements; and
4. Chao Pho Mahesak Shrine, Mueang Sakon Nakhon District—linked to Phu Tai communities. Across the sites, shrines are typically located on elevated, tranquil ground. Beliefs regarding san phu ta constitute a foundational folk cosmology centered on ancestral spirits or supernatural guardians who protect descendants. These beliefs are enacted through ritual practices—such as propitiatory offerings, votive petitions/vows (bon/ba)—mediated by a spirit officiant/medium (“Pho Cham”; locally also rendered “kwan Cham”). The complex embodies a syncretism of spirit beliefs with Theravada Buddhism, providing a strong moral-spiritual anchor for local communities.

Regarding the forms of community participation in the transmission of beliefs related to Pu Ta shrines among ethnic groups in Sakon Nakhon Province, the findings reveal three main patterns: 1) community-based management, which depends on the

capacity and internal management mechanisms of each community; 2) collaborative participation between local communities and relevant agencies at the area level, particularly in terms of budgetary and academic support; and 3) contemporary cultural integration, characterized by cultural fluidity resulting from the influx of new residents and tourists. This process has led to the adaptation of beliefs associated with Pu Ta shrines, enabling them to coexist harmoniously with ongoing social changes.

Keywords: shrine of ancestors, beliefs about the shrine of ancestors, diversity of ethnic groups in Sakon Nakhon province

บทนำ

วัฒนธรรมชุมชน (community culture) เป็นระบบความคิดและการปฏิบัติที่ทำให้ผู้คนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผนและสงบสุขประกอบด้วยจารีต ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม กฎเกณฑ์ และพิธีกรรมที่สมาชิกใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและสืบทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่ง จนตกผลึกเป็น “ภูมิปัญญา” และ “อัตลักษณ์” ของกลุ่ม (ยุวัฒน์ วัฒนเมธี, 2552) ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ทำให้วัฒนธรรมชุมชนจำนวนมากต้องเผชิญกับแรงกดดันทั้งจากภายในและภายนอก จนนำไปสู่การปรับตัวหรือการผลิตซ้ำทางความคิดและพิธีกรรมเพื่อให้ยังคงมีความหมายและตอบสนองต่อชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน (สุรียา รัตนกุล, 2547; UNESCO, 2003)

จังหวัดสกลนคร หรือ “เมืองหนองหาน” เป็นพื้นที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่มีพัฒนาการชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง ทั้งยังเป็นศูนย์กลางด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมของกลุ่มจังหวัด “สนุก” (สกลนคร นครพนม มุกดาหาร) รวมถึงเป็นศูนย์กลางการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในภูมิภาค (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร, 2562) สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งของสกลนครคือ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประกอบด้วยกลุ่มภูไท ไย้ย กะเลิง โซ่ ญ้อ และไทยอีสาน ซึ่งแต่ละกลุ่มมีภาษา ถิ่น ระบบความเชื่อ และประเพณีเฉพาะของตน แต่ขณะเดียวกันก็มีการผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย อีสานกระแสหลักอย่างแนบแน่น (สำนักงานเทศบาลตำบลไฮหย่อง, ม.ป.ป.) หนึ่งในแกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนในสกลนครที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ความเชื่อเรื่อง “ศาลปู่ตา” หรือศาลเจ้าบรรพบุรุษและผู้คุ้มครองหมู่บ้าน ซึ่งมักถูกมองว่าเป็น “เจ้าที่ เจ้าทาง” หรือ “ผีบ้านผีเมือง” ของชุมชน (บุญยงค์ เกศเทศ (2539) ศาลปู่ตาเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านใช้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวง เช่น ไห้ว ขอพร และบนบานศาลกล่าว เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และความปลอดภัยของสมาชิกในชุมชน ความเชื่อดังกล่าวดำรงอยู่คู่ขนานไปกับศาสนาพุทธ สะท้อนลักษณะ “พหุศาสนา” และ “พหุความเชื่อ” ที่ผสานกันระหว่างผี บรรพบุรุษ และพุทธศาสนาในสังคมอีสาน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2544) ซึ่งในจังหวัดสกลนครพบศาลปู่ตาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลายเช่นกัน ทำหน้าที่ศูนย์รวมจิตวิญญาณ การสร้างกลไกความสามัคคี และพื้นที่เรียนรู้วัฒนธรรมร่วมของสมาชิกในชุมชน แม้สถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และค่านิยมสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลความต่อเนื่องของปฏิบัติพิธีกรรมและการรับรู้คุณค่าลดน้อยลงในบางพื้นที่ พิธีกรรมถูกทำให้เป็นเพียง “กิจกรรมประเพณีประจำปี” เพื่อการท่องเที่ยวหรือสร้างภาพลักษณ์มากกว่าพิธีกรรมที่มีชีวิตและมีความหมายในเชิงจิตวิญญาณและความสัมพันธ์ทางสังคม (กรมส่งเสริม

วัฒนธรรม, 2554) พบจากงานวิชาการและงานศึกษาจำนวนหนึ่งที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีปู้ตาและพิธีกรรมบรรพบุรุษในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาพรวม แต่ยังมีน้อยงานที่จะศึกษาความเชื่อเรื่องศาลปู้ตาในบริบทจังหวัดสกลนครอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในมิติ “ความหลากหลายทางชาติพันธุ์” และ “รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน” เพื่อการสืบทอดองค์ความรู้ พิธีกรรม ดนตรี การแสดง และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาลปู้ตาในแต่ละพื้นที่ (ประทวน อ่อนสุระทุม, 2562: สัมภาษณ์) สำหรับการกำหนดนโยบายหรือแนวทางพัฒนาวัฒนธรรมเชิงพื้นที่และการต่อยอดสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์

ดังนั้นการศึกษา “ระบบความเชื่อและการสืบทอดความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาลปู้ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดสกลนคร” จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติการบริบทเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์และการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของศาลปู้ตาในฐานะมรดกวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต (living heritage) และพลวัตของความเชื่อและพิธีกรรมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย และสร้างฐานองค์ความรู้เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่อง วัฒนธรรมชุมชน (Community culture) ความหมายและลักษณะของวัฒนธรรมชุมชน มีนักวิชาการความหมายให้แนวคิดหลัก 2 ประการคือ

1) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาของชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืน (Harmony) ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่มาได้เป็นเวลายาวนาน เพราะมีความผสมกลมกลืนในชุมชนและสมาชิกมีบรรพบุรุษร่วมกันด้วย

2) วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังการผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่ง que ประชาชนสร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้นหากนักพัฒนาต้องการเข้าใจและปฏิบัติการให้สอดคล้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2538 : 173-174)

วัฒนธรรมชุมชนมีลักษณะที่เป็นองค์รวม (holistic) และเป็นพลวัต (dynamic) คือ วัฒนธรรมจะเชื่อมโยงภายในและภายนอกเป็นเนื้อเดียวกันและมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามบริบทและเวลาอธิบายได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมที่เป็นระบบความสัมพันธ์และแบบแผนความประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้นความสัมพันธ์ที่เป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนจึงมีลักษณะเป็นแนวราบและอุปถัมภ์ค้ำจุนกันและกัน ทำให้เกิดความใกล้ชิดและนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน

2. วัฒนธรรมที่เป็นระบบความคิด ความเชื่อ เป็นวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นมา อันเนื่องจากคนในหมู่บ้านและชุมชน พวกเขาสามารถสร้างขึ้นตามระบบสังคมและบริบทของตนเอง นั่นคือ มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ผูกโยงกับพิธีกรรมหรือระบบสัญลักษณ์ เช่น ชาวนาเชื่อว่าการทำนาจะให้ผลดีนั้นต้องมีเทพแห่งข้าว คือ แม่โพสพ ดังนั้นชาวนาจึงต้องทำพิธีเคารพไหว้แม่โพสพ ก่อนที่จะลงมือทำนาในไร่นาของตนเอง

3. ประเพณี เป็นวัฒนธรรมอันเป็นแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนาน ที่ยึดถือต้องทำตามบรรพบุรุษ

4. ความรู้ของหมู่บ้านและชุมชน ถูกชาวบ้านผลิตมาเพื่อสร้างสรรค์หมู่บ้านและชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้เชื่อมโยงสัมพันธ์กับทุกมิติของชุมชน ระบบความรู้จะดำรงอยู่เพื่อประโยชน์สำหรับหมู่บ้านและชุมชนต้องมีการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

5. ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้น มีเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะ สะท้อนความเป็นท้องถิ่นของตัว ภูมิปัญญาต้องอาศัยปราชญ์หรือผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญของชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ สืบทอดกระจาย ผลิตซ้ำ

6. คุณธรรมก็เช่นเดียวกันกับความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทุกมิติของชีวิตในหมู่บ้านและชุมชน คุณธรรมเป็นตัวกำกับพฤติกรรมทั้งหมดของคน ระบบคุณธรรมเป็นสิ่งที่ยอมรับร่วมกันว่าเป็นหลักการที่ทำให้ส่วนรวมอยู่ร่วมกันได้ หากขาดคุณธรรมแล้วสังคมจะเกิดความวุ่นวายไร้ระเบียบ คุณธรรมที่สำคัญของชุมชน/หมู่บ้าน ได้แก่ สัจจะ ความเอื้ออาทร ความไว้วางใจกันและกัน และความมีสำนึกแห่งความเป็นชาวบ้าน/ชาวนา (สุรุฒิ ปัดโรสง, 2545 : 13-16)

แนวคิดวัฒนธรรมกับความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ ความหมายจากความเชื่อของสังคมไทยมีพื้นฐานความเชื่อของชุมชน คือ การนับถือผี “ผี” ซึ่งแต่ละภาคแต่ละพื้นที่ พื้นฐานความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน และมีภาษาเรียกแตกต่างกัน จากบทความอารักษ์บ้าน-อารักษ์เมือง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน ศิราพร ณ ถลาง กล่าวถึง ชนชาติไท มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีหลายประเภท เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีด้า ซึ่งเป็นผีสายตระกูลครอบครัว ผีที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ผีฟ้า แม่โพสพ ผีไร่ ผีนา ผีดิน และผีอารักษ์ ซึ่งเป็นผีที่ปกปักษ์รักษาให้ความปลอดภัยกับผู้คนในขอบเขตของพื้นที่ ผีแบ่งออกได้ 4 ประเภท คือ

1. เจ้าพ่อ ใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้าตามศาสนาฮินดูและพุทธ เช่น สักการะบูชาเช่นไหว้ ขอความช่วยเหลือ

2. หลักเมือง เป็นคติความเชื่อของคนไทยเมื่อมีการสร้างเมืองต้องอาศัยผีหลักบ้านหลักเมือง เพื่อดูแลรักษาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุข จึงปรากฏศาลหลักเมืองตามจังหวัดต่างๆ ทั่วไป

3. ผีเชื้อบ้าน หมายถึง ภูตผีคุ้มครอง ปรากฏมากในภาคเหนือ และภาคกลาง ส่วนภาคอีสานเรียกว่า ศาลปู่ตา

4. ผีเรือน คนเชื่อว่าผีบ้านจะคอยช่วยเหลือลูกหลานในบ้านเรือน ถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้องจะเดือนร้อนซึ่งผีในความเชื่อของชาวไทยจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ผีที่เป็นเทวดาอารักษ์ เช่น รุกขเทวดา เจ้าฟุ้ง เจ้าป่า เจ้าเขา พระภูมิเจ้าที่และผีประจำเมือง เป็นต้น

2. ผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ย่า ตายาย และผีเรือน เป็นต้น

3. ผีวีรบุรุษ สมัยราชอาณาจักรอยุธยาได้มีการสร้างปราสาทเพื่อเป็นที่ประทับของวิญญาณพระเชษฐาปิตร พระเชษฐาปิตร หมายถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการสร้างปราสาทพระเทพบิดรเพื่อเป็นที่ประทับของดวงวิญญาณของพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์ที่เสด็จสวรรคตแล้ว ในสมัยปัจจุบันชาวไทยนิยมสร้างศาลวีรบุรุษกันทั่วไปไปสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสักการบูชา

4. ผีร้าย เป็นผีที่ไม่มีศาล เที้ยวเร่ร่อนหลอกหลอนผู้คนทั่วไป เช่น ผีเปรต ผีโหด ผีห้า ผีตายโหง ฯลฯ ผีเหล่านี้ไม่มีอิทธิฤทธิ์มากนัก พวกหมอมผีที่มีเวทมนตร์คาถาก็สามารถบังคับหรือฆ่าได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร
- 2 เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร

วิธีการดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ มีลักษณะเป็นงานวิจัยพื้นฐาน มีขอบเขตการดำเนินงานโครงการดังนี้

ขอบเขตเชิงพื้นที่ คือ เป็นพื้นที่กรณีศึกษาที่มีลักษณะการกระจายตัวของความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าปู่ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ใน 4 อำเภอของจังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอพังโคน อำเภอดอนนาหว้า อำเภออากาศอำนวย และอำเภอเมืองสกลนคร

ขอบเขตเชิงเนื้อหา คือ การศึกษาบริบทความเชื่อและการสืบทอดความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดสกลนคร

ขอบเขตด้านประชากรผู้ให้ข้อมูล/กลุ่มเป้าหมาย ที่สามารถให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และการแนะนำต่อ (purposive + snowball) สังเคราะห์เนื้อหาจนกว่ามีการอิ่มตัวของข้อมูล (data saturation) โดยกลุ่มเป้าหมายแบ่งออกดังนี้

1) กลุ่มเป้าหมายหลัก ปราชญ์และกลุ่มองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อศาลปู่ตาแต่ละพื้นที่ 4 อำเภอ ในจังหวัดสกลนคร ตลอดทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจำนวน 4 พื้นที่ ๆ ละ 15 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 60 คน ได้แก่ 1) ศาลเจ้าปู่ภูเงิน อำเภอพังโคน 2) ศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง อำเภอดอนนาหว้า 3) ศาลปู่ตา อำเภออากาศอำนวย และ 4) ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ อำเภอเมือง ในพื้นที่จังหวัดสกลนคร

2) กลุ่มเป้าหมายรอง ตัวแทนจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสมาชิกชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง หรือผู้คนที่สัญจรมาเพื่อกราบไหว้บูชา หรือบวงสรวงศาลเจ้าปู่แต่ละรูปแบบในช่วงเทศกาลตลอดทั้งปี พื้นที่ละ 10 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 40 คน

เครื่องมือการวิจัย กระบวนการวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วนหลัก ได้แก่ ข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบการสังเกต การสนทนากลุ่มย่อย (Group Discussion)

การวิเคราะห์ข้อมูล ตามกรอบแนวคิด ทฤษฎีในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยอาศัยทัศนะของ “คนใน” ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ข้อมูลภาคสนามและข้อมูลบางส่วนสร้างความเข้าใจและการนำเสนอ ควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis)

การนำเสนอข้อมูล การเขียนรายงานเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นชุดองค์ความรู้ผ่านกระบวนการตรวจสอบ เพื่อสรุป อภิปรายผลและให้ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1 ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร จากการศึกษาพบว่า ระบบความเชื่อมีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน การขยายตัวของชุมชน การสืบทอดและการผสมผสานทางวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษานี้จำนวน 5 กลุ่มชาติพันธุ์ จากฐานข้อมูลความหลากหลายชาติพันธุ์ของสกลนครที่ปรากฏชัดใน “แอ่ง

สกลนคร” จำนวน 8 ชาติพันธุ์ (ศิลปวัฒนธรรม, 2565) ได้แก่ 1) ไทลาว หรือไทอีสาน ญ้อและโย้ย (บางส่วน) ที่อำเภอวารินนิवासและอำเภอฟังโคน มีการอพยพมาจากหลายจังหวัดมารวมตัวกัน (ไทคร้ว) ซึ่งส่วนมากมาจากจังหวัดอุบลราชธานี 2) กลุ่มชาติพันธุ์ไทโย้ยและจีน ที่อำเภออากาศอำนวย และ 3) กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ ไทลาวและจีน ที่อำเภอเมืองสกลนคร ตามรายละเอียดดังนี้

1.1 ศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง อำเภวารินนิवास

ภาพที่ 1-2 ศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง

ภาพโดย นายพงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล, วันที่ 9 พฤษภาคม 2562

ศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง เกี่ยวข้องกับความเชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อและไทลาว อำเภวารินนิवास ที่ตั้งศาล พัฒนาการจากศาลเล็ก ๆ กลางทุ่งนาได้ร่มไม้และจอมปลวกใกล้ลำห้วย กลายมาเป็นศาลถาวรริมถนน สายฟังโคน-บึงกาฬ บริเวณพื้นที่ที่ตั้งศาล คือ หมู่ที่ 7 บ้านโพธิ์ทอง ตำบลคอนสวรรค์ สร้างจากแรงศรัทธา ของชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่น มีความเชื่อว่าเป็น เจ้าปู่หรือวิญญาณบรรพบุรุษที่ควรคุ้มครองดูแลรักษา ลูกหลานมาช้านาน ปัจจุบันมี “จ่าเจิน” เป็นผู้นำประกอบพิธีบวงสรวง

ภาพที่ 3-4 ศาลเจ้าปู่บ้านภูเงิน

ภาพโดย นายพงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล, วันที่ 19 มีนาคม 2562

ศาลเจ้าปู่บ้านภูเงิน ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ใหม่คือ บ้านไฮหย่อง อำเภอฟังโคน เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน/ไทลาว ญ้อและโย้ยบางส่วน เป็นความเชื่อที่สัมพันธ์ระหว่างศาลปู่ตากับประเพณี “เซ็งผิโชน” ที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษร่วมกับ “บุญพระเวสสันดร” พิธีกรรมจะจัดขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 4 ของทุกปี เพื่อบวงสรวงบูชาศาลเจ้าปู่เมืองหาญ เชื่อว่าเป็นบรรพชนผู้สร้างบ้านแปงเมืองและสิ่งสถิตอยู่ บริเวณบ้านภูเงิน ตลอดจนคุ้มครองวัฒนธรรมเซ็งผิโชนและบุญพระเวสให้ดำรงอยู่ต่อไป (โรงเรียนบ้านหนองหญ้าปล้อง, ม.ป.ป.; ประทาน อ่อนสุระทุม, 2562: สัมภาษณ์)

4.1.3 ศาลปู่ตา อำเภอบ้านดง

ภาพที่ 5-6 ศาลปู่ตา ลักษณะอาคารและหน้าศาล ตามลำดับ

ภาพโดย นายพงษ์ศักดิ์ ฐานสินพล, วันที่ 9 พฤษภาคม 2562

ศาลปู่ตา ตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ 1 บ้านอากาศ อยู่ในเขตเทศบาลตำบลอากาศอำเภอบ้านดง เป็นความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทโย้ยความทรงจำร่วมเกี่ยวกับการอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่จากแขวงคำม่วน สปป.ลาว มายังลุ่มน้ำยามในปัจจุบัน ระยะเวลาหลังมีการผสมผสานของคนไทยเชื้อสายจีนร่วมด้วย เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นบทบาทของศาลปู่ตาในวัฏจักรชีวิตชุมชน พิธีส่งข้าวปู่ตาก่อนฤดูทำนาและการจัดงานวันชนเผ่าไทโย้ย แม้ชาวไทโย้ยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก คงเชื่อในผีและวิญญาณบรรพบุรุษคุ้มครองดูแลลูกหลานและให้ผลสัมฤทธิ์ตามที่ร้องขอ จึงต้องมี “กวนจ๋า” หรือ “พ่อจ๋า” เป็นผู้ที่ทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างชุมชนกับปู่ตา

1.4 ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ อำเภอมืองสกลนคร ของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

ภาพที่ 7-8 เครื่องไหว้ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์และบริวาร

ภาพโดย นางสาวภัชราภรณ์ สาคำ, วันที่ 28 พฤศจิกายน 2568

ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอมืองสกลนคร เป็นการผสมผสานความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท เวียดนาม และจีน มีสำนักงานเทศบาลนครสกลนครเป็นผู้สนับสนุนการดูแลและจัดพิธีกรรมให้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ศาลแห่งนี้ทำหน้าที่ทั้งในมิติศาสนา ความเชื่อท้องถิ่น และอัตลักษณ์ความเป็นเมืองร่วมสมัยของจังหวัดสกลนคร

สรุปโดยภาพรวม จากการศึกษาพบว่า ระบบความเชื่อเกี่ยวกับ “ปู่ตา-เจ้าพ่อ” ตามชื่อเรียกในพื้นที่จังหวัดสกลนคร เป็นความเชื่อที่เชื่อมโยงกับวิญญาณของบรรพบุรุษ ผ่านพิธีเลี้ยงผี การบนบาน-แก้บน โดยมี “จ๋า” ทำหน้าที่ผู้นำพิธีกรรม ดูแลศาลปู่ตา ส่วนบางพื้นที่จะมีนางเทียม ทำหน้าที่สื่อกลางหรือร่างทรงระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ สะท้อนพลวัตความเชื่อที่ผสมผสานกับพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พุทธศรัทธา”

(ผี-พราหมณ์-พุทธ) โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้จะทำหน้าที่จัดระเบียบสังคมและปิดเป่าเคราะห์ภัย ดลบันดาลโชคลาภแก่ลูกหลานสมาชิกในชุมชน ส่วนรูปแบบการตั้งศาล จะมีการกันพื้นที่เฉพาะชุมชนจะมีการเลือกทำเลศักดิ์สิทธิ์ เช่น พื้นที่สูง เจียบสงบ หรือใกล้แหล่งน้ำและป่าชุมชน ซึ่งมีลักษณะภูมินิเวศและสิ่งแวดล้อมเจียบสงบมีการประกอบพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องตามฮีตสิบสองครองสิบสี่

2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตา จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมแต่ละพื้นที่มีความคล้ายกันเป็นการจัดการภายในชุมชนและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตามรายละเอียดดังนี้

2.1 ศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร พบว่า ยังไม่มีกลุ่มองค์กรชุมชนที่ชัดเจนในการบริหารจัดการศาลเจ้าปู่ แต่มีองค์การบริหารส่วนตำบลคอนสวรรค์ สนับสนุนงบประมาณในการประกอบพิธีทำบุญเบิกบ้านหรือช่วงเทศกาลปีใหม่ ร่วมกับกลุ่มผู้นำทางความเชื่อช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมในแต่ละปีอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันเนื่องจากศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง อยู่ติดกับถนนหลวงทำให้ผู้คนผ่านไปมาแวะไหว้ หรือขอพรเกิดเครือข่ายทางความเชื่อความศรัทธาอย่างต่อเนื่อง มีการบริจาคเงินเพื่อเป็นการดูแลรักษาทำให้ระบบการจัดการแบบหลวม ๆ สมาชิกในชุมชนร่วมด้วยช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำความสะอาดพื้นที่อาณาบริเวณล้อมรอบ

2.2 ศาลเจ้าปู่ภูเงิน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร พบว่า ยังไม่มีกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่ชัดเจนในการบริหารจัดการศาลเจ้าปู่ แต่มีนางเทียมทำหน้าที่ดูแลสถานที่และพิธีกรรมต่าง ๆ แต่ท่านอายุมากแล้ว ดังนั้นเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมจะมีเครือข่ายนางเทียมพื้นที่ใกล้เคียงคือ อำเภอพังโคนและหมู่บ้านรอบนอก ประมาณ 10 คน มาช่วยกันประกอบพิธีกรรมแต่ละปี นางเทียม คือหญิงผู้ทำหน้าที่เป็น ร้างทรงหรือสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา เจ้าพ่อ เจ้าแม่ หรือวิญญาณผู้คุ้มครองชุมชน โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถ “ลง” หรือ “เข้าทรง” ผ่านร่างของนางเทียมเพื่อสื่อสารแสดงเจตจำนง หรือให้คำทำนายแก่ผู้คนได้ ส่วนการสนับสนุนจะมีหน่วยงานทางจังหวัดและสำนักงานเทศบาลตำบลไฮหย่องในการจัดงานด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเชิงผีโขน การแห่บุญพระเวสสันดรบ้านไฮหย่อง การจัดทำแผนการพัฒนาการศึกษาประเพณีวัฒนธรรมตั้งแต่ปี 2558 เป็นต้นมา มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ งานอนุรักษ์วัฒนธรรมเชิงผีโขน บุญเบิกบ้าน ผูกแขนสู่ขวัญ เลี้ยงผีปู่ตา และงานบุญสงกรานต์ ขณะเดียวกันศักยภาพชุมชนด้านเครือข่ายความเชื่อ สมาชิกแต่ละหมู่บ้านทั้งภายในและนอกชุมชนให้ความสำคัญร่วมบริจาคทำบุญข้าวปลาอาหาร เครื่องดื่ม และการละเล่นดนตรีพื้นที่บ้านร่วมกัน แนวทางการอนุรักษ์ยังให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนบ้านไฮหย่อง (ภูเงินประชานิกุล) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนครเขต 2 ได้ระบุนเรื่อง วัฒนธรรมผีตาโชนเข้าเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อเป็นการสืบทอดให้กับเยาวชนรุ่นหลังและพยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับจังหวัดต่อไป

2.3 ศาลปู่ตา อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร พบว่า มีบุคคลสำคัญในพิธีกรรมคือ “พ่อจ๋า” หรือ “กวนจ๋า” ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างชุมชนกับผีปู่ตา ทำหน้าที่นำพิธี กล่าวคำบูชา และรักษาจารีตพิธีกรรมของชุมชน ปัจจุบันลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาลปู่ตามีการผสมผสานวัฒนธรรมจีนเนื่องจากได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างและการประกอบพิธีกรรมประจำแต่ละปีของกลุ่มพ่อค้าคนไทยเชื้อสายจีนอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ยังมีการผสมผสานระหว่างระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน ไทลาวและคนจีนอย่างกลมกลืน การสนับสนุนมีหน่วยงานในระดับพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานเทศบาลตำบลอากาศอำนวย ได้มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเทศบาลตำบลอากาศอำนวย และการจัดงานประเพณีที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ตลอดทั้งกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชเพื่อเป็นการเรียนรู้ชุมชนร่วมด้วย

2.4 ศาลเจ้าพอมเหล็ก อำเภอมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร พบว่า ไม่มีกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่ชัดเจนในการบริหารจัดการศาลเจ้าปู่ แต่เป็นลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ความเชื่อเดิมสืบทอดประเพณีกันมา ได้แก่ การเข้าทรง การละเล่นดนตรีท้องถิ่น การเสี่ยงทาย เนื่องจากเป็นพื้นที่เขตเมืองจึงมีความความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์เข้าร่วม ได้แก่ ภูไท ญ้อ โย้ย ไทลาว จีนและเวียดนาม ที่เข้ามาหางานทำหรือประกอบธุรกิจอื่น การสนับสนุนของหน่วยงานที่สำคัญคือ สำนักงานเทศบาลนครเมืองสกลนคร เพื่อจัดงานการบวงสรวง หรือ เช่นไหว้แต่ละปี (สมจิต พรหมกะวงศ์. 2562: สัมภาษณ์)

สรุปโดยภาพรวม พบว่าการมีส่วนร่วมมี 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การจัดการโดยชุมชน ขึ้นอยู่กับศักยภาพและกลไกการจัดการภายในแต่ละชุมชน เช่น การขับเคลื่อนโดยเครือข่ายผู้นำความเชื่อ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ ด้านงบประมาณและวิชาการ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3) การผสมผสานทางวัฒนธรรมร่วมสมัย มีการสืบทอดทางวัฒนธรรมของผู้คนเข้ามาอาศัยใหม่หรือนักท่องเที่ยวส่งผลให้ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตามีการปรับตัวและดำรงอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างกลมกลืน เป็นเครือข่ายทางความเชื่อแบบเมือง หรือกิจการท่องเที่ยวที่คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาใช้ประโยชน์ ซึ่งโดยรวมเป็นลักษณะที่แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่บนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรม การจัดสรรงบประมาณและนโยบายแต่ละหน่วยงาน

รูปแบบการมีส่วนร่วม	ลักษณะสำคัญ	ผู้มีบทบาทหลัก	ผลต่อความเชื่อศาลปู่ตา
การจัดการโดยชุมชน	ใช้กลไกภายในและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ขับเคลื่อนโดยผู้นำความเชื่อ	ผู้อาวุโส ผู้นำพิธี เครือข่ายชุมชน	ความเชื่อคงอยู่ในรูปแบบดั้งเดิม มีความเข้มแข็งในระดับชุมชน
การมีส่วนร่วมชุมชนกับหน่วยงาน	ชุมชนร่วมกับหน่วยงานรัฐ สนับสนุนด้านงบประมาณและวิชาการ	ชุมชน อปท. หน่วยงาน วัฒนธรรม	ความเชื่อได้รับการส่งเสริมเชิงนโยบายและการจัดกิจกรรมอย่างเป็นระบบ
การผสมผสานทางวัฒนธรรมร่วมสมัย	การสืบทอดทางวัฒนธรรมจากผู้ย้ายถิ่นฐานและนักท่องเที่ยว	ชุมชน คนต่างถิ่น นักท่องเที่ยว	ความเชื่อปรับตัว เกิดเครือข่ายศรัทธาแบบเมือง/ กิจการท่องเที่ยว

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย คณะผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์การวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร พบว่า การบูชาปู่ตาเป็นระบบความเชื่อที่แสดงถึงความเคารพหรือความกตัญญูของผู้คนผ่านพิธีกรรม เพื่อเป็นการระลึกถึงวิญญาณผีบรรพบุรุษ 2 ตระกูลที่ใหญ่สุดเป็นตัวแทนความมั่นคงของครอบครัวฝั่งของพ่อคือ “ปู่” และฝั่งของแม่คือ “ตา” ที่ล่วงลับไปแล้วหลายช่วงอายุคน ตลอดทั้งชนชั้นราชวงศ์ที่เคยปกครองบ้านเมืองมีคนกลางที่ทำหน้าที่สื่อสารคือ “เฒ่าจ้ำ” หรือ “พ่อจ้ำ” หรือ “กวนจ้ำ” หรือ “นางเทียม” ซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรม ดูแลศาลปู่ตา และมีนางเทียม บทบาทหลักเป็นร่างทรง สื่อสารโดยการเข้าทรง ความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษจะช่วยคุ้มครองปกป้องลูกหลาน ซึ่งความเชื่อนี้ก่อให้เกิดกติกาของสังคมเพื่อสร้างความสงบสุขหรือกฎเกณฑ์ของสังคม ควบคู่กับหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนา จากการศึกษาสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

1)ระบบความเชื่อและการสืบทอดของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละพื้นที่ การประกอบพิธีกรรมมีอยู่ 2 ระดับคือ ความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมร่วมสมัย จำนวน 5 กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ที่มีการกระจุกตัวพื้นที่อำเภอพังโคนและอำเภวาริชภูมิ กลุ่มชาติพันธุ์ไทย้อ ที่อำเภอพังโคนและอำเภอเมือง มีรากฐานการอพยพถิ่นฐานมาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์ไทย้อ ที่อำเภออากาศอำนวย เพื่อหาทำเลที่ตั้งชุมชน การตั้งศาลมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามระดับชั้นหรือสมณะศักดิ์ของวิญญาณบรรพบุรุษที่เคารพนับถือและความเชื่อแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ศาลปู่ตา ศาลเจ้าปู่ ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาหรือผีปู่ตา จึงสะท้อนวัฒนธรรมชุมชนแบบดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาและการประกอบพิธีกรรมแบบพราหมณ์ แฝงองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมหลายมิติ เช่น ขั้นตอนพิธีกรรม ดนตรีพื้นบ้าน บทกาศยมีโชน บทผญาอีสาน ขณะเดียวกันมนต์ศันที่สำคัญ บทลงโทษ เมื่อมีการกระทำผิด ล่วงละเมิดหรือการฝ่าฝืนจะต้องมีการขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของผู้คนเป็นอย่างดี

2)ที่ตั้งและลักษณะรูปลักษณะของศาล ชุมชนจะเลือกที่ตั้งศาลไว้บนพื้นที่สูง หรือเนิน หรือน้ำท่วมไม่ถึง หรือพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ใกล้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน เช่น แหล่งน้ำ พื้นที่ป่า ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นที่ปลอดภัย ทำให้เกิดบรรยากาศมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น มีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงลักษณะศาลอย่างต่อเนื่อง ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม แรงศรัทธาและการหน่วยงานสนับสนุน ส่วนรูปลักษณะในจินตนาการมีความเชื่อทุกพื้นที่ว่าวิญญาณบรรพบุรุษคือ ผู้ชายโบราณ สูงใหญ่ดำ หรือผู้ชายแปดศอก มีสมณะศักดิ์เป็นนายทหาร มีอำนาจบารมีและพาหนะคู่ใจคือ ม้า (วานรนิวาสพังโคน อากาศอำนวย เมืองสกลนคร) เรียกศาลตามลักษณะภูมินิเวศของพื้นที่ เช่น ศาลเจ้าปู่นาโพธิ์-นาเพียง เรียกตามชื่อหมู่บ้านและลักษณะพื้นที่เป็นที่นาที่ดินเสมอกัน ส่วนที่แตกต่างคือ ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ ที่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษที่สูงมากกว่าบุคคลธรรมดาเป็น ชั้นชั้นกษัตริย์ที่อพยพมาพร้อมกับการย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ขณะเดียวกันการสร้างศาลปู่ตา หรือคนอีสานเรียกว่า “ตูปตาปู่” ขึ้นประจำแต่ละพื้นที่ มีลักษณะหรือรูปลักษณะของศาลเดิม ที่เป็นลักษณะง่าย ๆ แต่ในปัจจุบันนิยมสร้างด้วยปูนซีเมนต์ที่เป็นห้องเดียว และมีรูปปั้นหรือไม้สลักของปู่ตาตามลักษณะความเชื่อเป็นผู้ชายไทยโบราณ และรูปปั้นอื่นๆ ตามความเชื่อ ด้านหน้าจะมีชานยื่นออกมาเป็นบริเวณพื้นที่วางสำหรับวางเครื่องไว้สักการบูชาได้ ศาลปู่ตาจึงเป็นพำนักอาศัยของกลุ่มผีประเภทที่ให้คุณสำหรับบูชาเช่นไหว้ จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับตัวตนของปู่ตาในหลายพื้นที่จะแสดงออกถึงลักษณะความเป็นเพศชาย สอดคล้องกับงานศึกษาของสุเทพสุนทรเกษม (2548: 132-133) กล่าวว่า ตามความเชื่อของชาวบ้านในอีสาน ผีปู่ตาคือ ผีของปู่ของตา ซึ่งเป็นบรรพชนผู้ล่วงลับ ดังนั้นสถานภาพของปู่ตาจะเป็นการแสดงออกถึงความเป็นเพศตามคำที่ปรากฏความเป็นชาย ศาลปู่ตาจึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีการแสดงกริยาที่หยาบคายและรูกล้ำบริเวณพื้นที่ตั้งศาลเพราะเชื่อว่าสมบัติทั้งหมดเป็นของปู่ตา ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลปู่ตาแต่ละชุมชน ล้วนถูกประกอบสร้างผ่านเรื่องเล่าจากความทรงจำของผู้คนในอดีต ชัดเกล้าและกำหนดแนวทางในการปฏิบัติผ่านฮีตสิบสองคองสิบสี่เพื่อให้เกิดความสงบสุขในแต่ละชุมชน

3)แหล่งรวมดนตรีพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ สะท้อนองค์ความรู้ที่หลากหลาย มีการผสมผสานอย่างกลมกลืน ผ่านระบบความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่ชุมชนเคารพและยอมรับร่วมกัน มีศูนย์รวมจิตใจ สร้างอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ ได้แก่ การละเล่นดนตรี การออกแบบการละเล่นเชิงผิดาโชน เพื่อสร้างความรื่นเริง สนุกสนาน ผู้คนมาร่วมตัวกันอย่างมิได้นัดหมาย พบประพุดคุยกัน การเข้ามามีส่วนร่วมทั้งการเตรียมงาน การประกอบพิธีกรรมที่สมาชิกในชุมชนทุกเพศ ทุกวัยเข้ามามีส่วนร่วม เช่น การรำถวายที่ให้แก่เด็กหรือเยาวชน การแต่งกายพื้นถิ่น เป็นต้น งานบวงสรวง

ประจำปีหัวหน้าครัวเรือนจะให้ลูกหลานที่อยู่นอกชุมชนกลับภูมิลำเนาเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรมต่อเนื่องประจำปีทุกปี

4) เครื่องเซ่นไหว้ที่สำคัญ แต่ละพื้นที่จะมีเครื่องไหว้ตามสมัยนิยมและความเชื่อ ได้แก่ พวงมาลัยดอกไม้ต่าง ๆ ฐูปเทียน ชั้นธูป 5 ชั้นธูป 8 ตลอดทั้งอาหารคาว อาหารหวาน ได้แก่ ไก่ เหล้าขาว เนื้อวัว ปลา ก้อย และหัวหมู ซึ่งจะมีส่วนการแก้บนขึ้นอยู่กับความเชื่อแต่ละบุคคล กิจกรรมที่สำคัญคล้ายกันหลายพื้นที่ เช่น พิธีกรรมเลี้ยงบ้าน หรือบวงสรวงประจำปี จะจัดขึ้นในช่วงเดือน 5 และเดือน 6 ของทุกปี (ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) ก่อนลงนาเพื่อเป็นสิริมงคลให้ข้าวปลาอาหารมีความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกตามฤดูกาลอย่างสม่ำเสมอ และเป็นฤกษ์ดีสำหรับการขนานประจำปีของสมาชิกในชุมชน

1.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร ความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตา ไม่ใช่เฉพาะความเชื่อระดับพื้นที่หรือกลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเท่านั้น หากแต่มีการกลืนกลายทางวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มคน สามารถสรุปการสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตา ซึ่งก่อให้เกิดการคงอยู่อย่างมีส่วนร่วม 2 ระดับ ดังนี้

1) การจัดการโดยชุมชน เนื่องจากชุมชนมีกลุ่มผู้นำทางความเชื่อประจำแต่ละพื้นที่แม้จะเป็นกลุ่มที่ไม่เป็น

ทางการ แต่สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีกรรมหลักและกลุ่มทั่วไปที่เป็นเครือข่ายทางความเชื่อที่มีความศรัทธาต่อสถานที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละพื้นที่ จะเข้ามามีส่วนร่วมหรือสนับสนุนตามกำลังความศรัทธาเมื่อมีงานประเพณีหรือพิธีกรรมแต่ละช่วงปีอย่าง

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากสมาชิกหรือผู้คนในชุมชนแล้ว ยังมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้ามาสนับสนุนแต่ละพื้นที่ จัดทำแผนงานและโครงการในงบประมาณแต่ละปีอย่างต่อเนื่องทั้งด้านงบประมาณและวิชาการโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานเทศบาล ตลอดทั้งการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร การจัดงานบุญประเพณี การทำหลักสูตรท้องถิ่น ดังนั้นผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนที่มองว่าชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้สะท้อนคุณค่าต่อพื้นที่ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนท้องถิ่นตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตนเองในการเข้ามามีส่วนร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมในระดับชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องมีผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจรากฐาน ได้แก่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการในระดับชุมชน ด้านสังคม การเข้าร่วมงานบุญประเพณีก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี การขยายเครือข่ายทางความเชื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนได้เป็นอย่างดี และส่วนที่ 4 ด้านสิ่งแวดล้อม สถานที่ตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออาณาบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ส่วนมากอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชน เช่น พื้นที่ป่า แหล่งน้ำ ส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ สร้างสุขภาวะที่ดีให้กับชุมชน อย่างไรก็ตามการดำเนินการวิจัยยังมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาและงบประมาณในการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อการวิจัย ดังนี้

- 1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย หรือการบริหารจัดการรัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณเพื่อหนุนเสริมการพัฒนาเชิงพื้นที่เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรม ให้เกิดการต่อยอดงานสร้างรูปธรรมในพื้นที่ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
- 2) ข้อเสนอแนะเชิงชุมชน หรือปฏิบัติการระดับพื้นที่ หากเกิดการต่อยอดโครงการ กิจกรรมหรือพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมให้กับชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ ส่งผลต่อความภาคภูมิใจของผู้คนในพื้นที่และก่อให้เกิดความสามัคคีที่ภายในชุมชน
- 3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรต่อยอดลักษณะการวิจัยเพื่อการพัฒนา (R&D) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เนื่องจากส่งเสริมการมีส่วนร่วมและยึดหลักการพัฒนาชุมชนที่ตีบนพื้นฐานทุนทางวัฒนธรรม ควรศึกษาประเด็นต่อยอดองค์ความรู้หรือถอดองค์ความรู้ด้านอื่น ๆ ที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คน เช่น ดนตรีพิธีกรรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น หรือการพัฒนางานเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมให้สามารถเลือกใช้ ต่อยอดและชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2554). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปีพุทธศักราช 2554. สืบค้นจาก <https://book.culture.go.th/newbook/ich/ich2011.pdf> ค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2562
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2538). เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2544). พระพุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2539). สถาบันป่าดอนปู่ตาและบทบาทพฤติกรรมของเฒ่าในชุมชนอีสาน. สภาวิจัยแห่งชาติ.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2552). การพัฒนาชุมชน: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ (พิมพ์ครั้งที่ 2). บางกอกบลิ๊ก.
- ศิลปวัฒนธรรม. (2565, 27 พฤษภาคม). กลุ่มชาติพันธุ์ในแอ่งสกลนคร ผู้ไท ไส้ โย้ย กะเลิง เป็นใคร มาจากไหน. สืบค้นจาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_87338 ค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2562
- สุรียา รัตนกุล. (2547). อารยธรรมตะวันออก: อารยธรรมจีน (ภาค 2). นครปฐม: วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุเทพ สุนทรภะสีช. (2548). หมู่บ้านอีสานยุค “สงครามเย็น”: สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรวุฒิ ปัดไธสง (2545). วัฒนธรรมชุมชน: เงื่อนไขความเข้มแข็งชุมชน / หมู่บ้าน. วารสารพฤติกรรมศาสตร์, 8(1), 13-26.
- สำนักงานเทศบาลตำบลไฮหย่อง. (ม.ป.ป.). เอกสารเย็บเล่ม. สกลนคร: สำนักงานเทศบาลตำบลไฮหย่อง.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร. (2562). รายงานสภาพทั่วไปด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม จังหวัดสกลนคร [รายงาน]. UNESCO. (2003). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. สืบค้นจาก <https://ich.unesco.org/en/convention> ค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2562 รายงานผู้ให้สัมภาษณ์

ประทวน อ่อนสุระทุม. (21 พฤษภาคม 2562). สัมภาษณ์ส่วนบุคคล.บ้านเลขที่ 79 หมู่ที่ 7 บ้านโพธิ์ทอง
ตำบลคอนสวรรค์ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร.

สมจิต พรหมกะวงศ์. (9 พฤษภาคม 2562). สัมภาษณ์ส่วนบุคคล.บ้านเลขที่ 337 / 1 ชาติอุดม 3 ถนนไอ.ที.
ยู. ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร